

HADİS İLMİ AÇISINDAN SAHÂBÎ KAVLİ VE DEĞERİ

Dr. Ali TOKSARI

GİRİŞ:

Hadis, tahdis mastarından isim olup, sözlükte haber vermek manasına gelmektedir. Hadis tabiri istilahta ise, Rasulullah'a (S.A.V.) nisbet edilen herhangi bir söz veya fiil yahutta takrire karşılık olarak kullanılmıştır. Hadis Usûlü âlimleri hadisleri sıhhat bakımından taksime tabi tutarlarken umumiyetle sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçlü taksimi esas almışlardır. Buna göre mevzu hadislerin dışındaki her hadis ya sahih veya hasen yahutta zayıftır.

Hadisler, sıhhat açısından üçlü taksime tutulmalarının yanında izafe edildikleri kaynak bakımından da kutsî, merfu, mevkuf ve maktu hadis olmak üzere dördü taksime tabi tutulmuşlardır. Rasulullah'ın (S.A.V.) söz olarak Rabbine izafe ettiği veya Rabbinden rivayet ettiği hadislerle hadis-i kutsî (hadis-i ilâhî veya rabbânî) denir (1) söz, fiil veya takrir olarak Rasulullah a (S.A.V.) nisbet edilen hadislerle merfu, sahabeye nisbet edilene mevkuf (ki bu tabirin hadis karşılığında kullanılmasını ileride eleştireceğiz), tabii-ne nisbet edilene maktu hadis denilir. Hadis uleması tarafından kullanılan tabirler umumiyetle arzedildiği şekilde olmakla birlikte, Horasan âlimleri merfu hadis karşılığında haber, mevkuf hadis karşılığında da eser terimini kullanmışlardır (2). İbn Hacer (852/1448), mevkuf hadisin yanında maktu hadis içinde muhaddislerden bazılarının eser tabirini kullandıklarını haber vermektedir (3).

Konumuzu teşkil eden sahabî sözleri için Hadis Usûlü âlimlerince mevkuf hadis tabirinin kullanılmasının sebebi, ele alınan herhangi bir haberin isnadının sahabede son bulup (tevakkuf edip), Hz. Peygamber'e (S.A.V.) ulaşamamasındandır (4). Sahabî sözle-

(1) Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, Hadis İstılahları, 123.

(2) İbn Salah, Mukaddime, 42; Nevevî, Takrib, 8; Suyûtî, Tedrib, I/184.

(3) İbn Hacer, Nuhbetü'l-Fiker Şerhi, s. 78.

(4) İbn Salah, a.g.e., 41-42; Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, Hadis İstılahları, 224.

ri (5) (mevkuf hadis)'nin senedi de merfu hadiste olduğu şekilde muttasıl olabileceği gibi, munkatır'da olabilirler (6). Mevkuf tabiri sahabinin söz, fiil veya takrirlerinin dışında da kullanılabilir. Ancak o vakit bunun «mevkufun alâ fülânin» şeklinde tasrih edilmesi şarttır (7).

Sahabî sözlerine karşılık olarak Hadis Usûlü âlimleri, «mevkuf hadis» terimini kullanmalarına mukabil, fıkıhçılar, «Sahabî kavli», «Sahabî re'yi», «Sahabî içtihatları», «sahabî fetvaları» tabirlerini tercih etmişlerdir.

A) MUHADDİSLERCE SAHABİ SÖZLERİNE MEVKÛF HADİS DENİLMESİNİN SEBEPLERİ VE HÛKMEN MEFRÛ HADİS KAVRAMI :

1. Muhadisler niçin sahabî sözleri karşılığında mevkûf hadis tabirini kullanmışlardır :

Sahabe-i Kiram, vahye muhatap olan Hz. Peygamber'i (S.A.V.) gözleriyle görme ve tebliğinin neler olduğunu bizzat onun ağzından alıp öğrenme şerefine nail olan altın nesildir. Yüce Allah bu örnek nesil hakkında «iyilik yarışında birinci dereceyi kazanan muhacirler ve ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar (yok mü ?) Allah onlardan hoşnut olmuştur. Onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. Allah onlara, içinde temelli ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük bah-tiyarlıktır» (8) buyurarak onları övmüştür. Rasulullah da (S.A.V.) ashabı hakkında «Ümmetimin en hayırlısı benim asrımdaki (sahabîlerim) lerdir, sonra onları takip eden (tabiin), sonra da onları takibeden (etbaü't-tabiin) lerdir» (9) demiştir. Yine Allah Rasûlü ashabı için «Ashabıma küfretmeyiniz, nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden birisi Uhud dağı kadar altını sadaka

(5) Biz sahabî sözleri için «Sahabî sözleri», Sahabî içtihatları», sahabî, fetvaları» vb. tabirlerini kullanmayı «mevkuf hadis» tabirine tercih ettiğimiz için, «mevkuf hadis» yerine çoğu kez «sahabî sözleri» tabirini kullandık.

(6) Suyutî, a.g.e., I/184; Okıç, M. Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri üzerinde Tetkikler, 17.

(7) İbn Salah, a.g.e., 42; Nevevî, Takrib, 8; İbn Hacer, a.g.e., 78; Suyutî, a.g.e., I/184.

(8) Tevbe, 100; Bu konudaki diğer ayetler için Bkz. Fetih, 8, 9, 29; Enfal, 74.

(9) Buharî, Sahih, IV/189; Müslim, Sahih, IV/1962.

olarak verse elde edeceğiniz sevab sahabîlerden birinin bir avuç dolusu hurma sadakasına denk olamaz» (10) buyurarak bu insanların yüceliğini bize haber vermiştir.

Bahis mevzu edildiği şekilde Allah teâlâ ve Rasulü tarafından medhedilen sahabîler, Hz. Peygamber (S.A.V.) vefat ettikten sonra Kur'an ve Sünneti öğrenip muhafazada insan üstü gayret sarfetmişlerdir. Rasulullah (S.A.V.) zamanında Kur'an-ı Kerim, ezberlenmesinin yanında yazı ile de tesbit edilmesine karşılık hadislerin tamamında böyle bir yola gidilmediğinden sünnet hakkında en sağlam ve güvenilir kaynak hiç şüphesiz sahabîlerin hafızaları olmuştur. Sahabîler, sırf sünneti muhafaza için öğrendikleri hadisleri unutmamak ve bilhassa bizzat Hz. Peygamber'den (S.A.V.) duymadıkları haberleri öğrenmek amacı ile, Medine'de zaman zaman kendi aralarında toplanarak hadis müzakere ettikleri gibi, fetihlerin genişlemesi sebebiyle Mısır, Şam, Basra, Irak gibi çeşitli merkezlere gidip yerleşen sahabîlerden daha önce duymadıkları hadisleri almak gayesi ile buralara son derece yorucu ve meşakkatli seyahatler yapmışlardır. Meselâ, ashâbın ileri gelenlerinden Câbir b. Abdullah (78/697), Abdullah b. Uneys'in elinde bulunan bir tek hadisi öğrenebilmek için Şam'a gitmiştir (11). Yine aynı sebeble Ebû Eyyub el-Ensârî'nin (36/657) Ukbe b. Âmir'den (58/677) tek bir hadisi öğrenebilmek için Medine'den Mısır'a gittiğini görüyoruz (12).

Hadisleri öğrenme hususunda son derece haris olan ve bu uğurda her türlü güçlükler göğüs geren sahabîler, onları rivayette tam tersine oldukça çekingen idiler. Bu güzide insanları böyle bir anlayışa sevkeden âmilleri iki başlık altında toplamak mümkündür :

a) Müslümanlarca hadislerin birinci plana alınarak, Kur'an-ı Kerim'in ikinci dereceye indirilmesi endişesi : Hadis rivayetinde çok titiz olarak bilinen Hz. Ömer, hadislerin muhafazası amacı ile bir «Sünen» yazmak için ashâbdan ileri gelenler ile istişare etmiş fakat bilahare arzettiğimiz sebepten dolayı bu fikrinden vazgeçmiştir. Kendisi bunu şöyle açıklıyor : «Size bir Sünen kitabından

(10) Buharî, a.g.e., IV/195; Müslim, a.g.e., IV/1967.

(11) Buharî, a.g.e., I/27; İbn. 'Abdi'l-Berr, Cami'u Beyani'l-İlm, I/93.

(12) İbn 'Abdi'l-Berr, a.g.e., II/93-94. Sahabîlerin hadis öğrenmek gayesi ile yaptıkları seyahatlar için ayrıca Bkz. İbn Abdi'l-Berr, a.g.e., II/92. vd.; M. Accac el-Hâtib, es-Sünnetü Kable't-Tedvîn, s. 176 vd.

bahsetmiştim. Sonunda düşündüm ki, sizden önceki Ehl-i Kitap, Kitabullah'tan başka kitaplar yazmışlar; sadece onlarla meşgul olmuşlar; Allah'ın kitabını ise terketmişlerdir. Ben yemin ederim ki, Allah'ın kitabını hiçbir şeyle gölgelemem (13). Dikkat edilirse Hz. Ömer'i «Sünen» yazmaktan vazgeçiren fikir, müslümanların Kitabullah'tan başka şeylerle meşgul olmak suretiyle Kur'ân-ı ikinci plâna atmaları endişesi olmuştur. Onun söz konusu bu endişesini şu haber daha açık ve net bir şekilde bize gösteriyor : «Karâza b. Ka'b (50/670) ve arkadaşları Kûfe'ye gitmek için yola çıktıklarında Hz. Ömer Sırar (14) denilen yere kadar onlarla beraber yürüdü. Buraya geldiğinde, niçin oraya kadar kendileriyle geldiğini sorduğunda, onlar : Rasulullah ve ensar hakkı için dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer : Ben size şu sözü söylemek için geliyorum; birlikte yürüyeceğimiz zaman içinde onu iyice öğrenmenizi istiyorum. Siz öyle bir beldeye gidiyorsunuz ki, ahali arı uğultusu gibi Kur'ân okur. Hadislerle onları meşgul etmeyiniz ve yollarını saptırmayınız. Kur'ân-ı iyi okuyunuz ve Rasulullah'tan rivayeti azaltınız» (15).

b) Çok hadis rivayet etmek suretiyle hadislerde fazlalık veya eksikliğe sebep olma endişesi : Başta Hz. Ebû Bekr (14/634) ve Hz. Ömer (23/643) olmak üzere bütün sahabe-i kirâmın hadis rivayetinde en çok dikkat ettikleri husus, Rasulullah'tan (S.A.V.) duydukları hadisleri mümkün olduğu kadar aynen nakletmektir. Çünkü onlar, eğer duydukları her hadisi aynen rivayet edecek olurlarsa Allah Rasûlünün «bir hadis duyup da onu tıpkı duyduğu gibi rivayet eden kimsenin yüzünü Allah ak etsin. Kendisine hadis nakledilen niceleri vardır ki, onu duyardan daha mükemmel muhafaza eder» (16) şeklindeki müjdesine nail olacaklarını bizzat kulakları ile duymuşlardı. Yine bu örnek insanlar, şayet Hz. Peygamber'den (S.A.V.) duydukları her hadisi itina etmeksizin nakledecek olurlarsa o vakitte «bir insanın duyduğu her şeyi başkasına rivayet etmesi onun yalan söylediğini isbata kâfidir» (17) mealindeki hadisin muhatabı olacaklarını biliyorlardı. Rasulullah'a (S.A.V.) yalan isnadı ise onları başta aşere-i mübeşşere olmak üzere 60 dan fazla sahabe tarafından rivayet edilmesi

(13) İbn Sa'd, Tabakat, III/287; İbn 'Abdi'l-Berr, a.g.e., I/64.

(14) Sırar, Medine'ye üç mil mesafede Irak yolu üzerinde bir yerdir. Hamevi, Mu'cemü'l-Buldân, III/377.

(15) İbn Mace, Sünen, I/12; Dârimî, Sünen, I/85; Zehebî, Tezkire, I/6.

(16) Bağdadî, Kifâye, 173.

(17) Müslim, a.g.e., I/10.

sebebiyle mütevatir derecesine ulaşan «her kim bana kasden yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın» (18) anlamındaki hadislerle karşı karşıya bırakacaktı. İşte arzedilen bu sebepten dolayı, ashabın tamamı Rasulullah'tan duydukları hadislerle bir şeyler katmak veya onlardan bazı şeyler çıkarmamağa azamî gayret sarfetmişlerdir. Söz konusu endişeyi taşıyan Hz. Ebû Bekr, topladığı 500 kadar hadisi bir sabah yakmıştır (19).

Hz. Ebû Bekr, Rasulullah'ın söylemediği bir sözü nakletmekten o kadar endişe etmiştir ki, öldüğü gece dahi bu korkudan sabaha kadar sağına soluna dönerek uyanık yatmıştır. Onun bu haline çok üzülen Hz. Aişe (58/677) validemiz, uyuyamayışının sebebini sorduğunda, o büyük insan hadis rivayeti olduğunu beyan etmiş ve sabah olunca da bütün yazılı hadisleri getirdip yakmıştır. Niye böyle yaptığını soran Hz. Aişe'ye «onlar yanımda iken ölmekten korktum. Güvendiğim kimselerden aldığım bu hadislerin içinde bana söyledikleri gibi olmayan vardır da ben onu nakletmiş olabilirim» (20) diye cevap vermiştir.

Bu büyük halife, hadislerin rivayetinde bizzat kendisi çok hassas davrandığı gibi, başkalarının hadis rivayetinde de aynı ölçüde titizlik göstermiştir. O, bu hassasiyeti sebebi ile ravilerden rivayet ettikleri haberlerin doğruluğunu tahkik için bazan şahit istemiştir (21).

Hz. Ömer de hadislerle bir şeyler katmak veya onlardan bazı şeyleri çıkarmaktan kendisini muhafazaya çalıştığı gibi, başkalarının da buna sebebiyet vermemesi için elinden gelen gayreti sarfetmiştir. Hatta onun sırf bu sebeple zaman zaman hadis rivayet eden kişilere sert davrandığı da olmuştur (22).

Hz. Ali de bahis mevzu edilen sebepten dolayı hadis rivayetinde kendisi çok ihtiyatlı bir yol izlemiştir. Bu büyük insan endişesini şöyle dile getiriyor : «Size bir hadis rivayet ettiğimde gökten düşmem benim için Allah Rasulüne yalan izâfe etmemden daha

(18) Buharî, a.g.e., I/35; Müslim, a.g.e., I/10; Ebû Davud, Sünen, IV/63; İbn Mace, Sünen, I/13-14.

(19) Zehebi, Tezkire, I/5.

(20) Zehebi, a.g.e., I/5.

(21) Örnek için bkz. Ebû Davud, a.g.e., III/316-317; İbn Mace, a.g.e., II/909-910.

(22) Hz. Ömer'in hadis rivayetindeki tutumu için, Bkz. Toksarı, Ali, Hüreyre ve Hadis İlimindeki Yeri, 103-107. (Basılmamış doktora tezi.)

hayırlıdır» (23). Hadislerin naklinde bu şekilde tedbirli olan Hz. Ali'nin başkaları rivayet ederken ise, yemine başvurduğunu görüyoruz. Kendisi bunu şöyle anlatıyor : «Ben Rasulullah'tan (S.A.V.) bir hadis işittiğim zaman, Allah beni ondan dilediği kadar faydalandırır. Birisi bana bir hadis rivayet ettiği zaman bunu Rasulullah'tan işittiğine dair yemin etmesini isterim. Eğer yemin ederse onu tasdik ederim» (24).

Hadis rivayetinde ciddiyeti bırakmayan sadece dört büyük halife olmamıştır. Bu hususta diğer bütün sahabilerin de aynı hassasiyet içinde olduklarını görüyoruz. Bunlardan bir kısmı, rivayetin sorumluluğunu müdrik olarak, hataya düşme ihtimali kuvvetli olması sebebiyle hadislerin mana üzere rivayetini tecviz etmemişlerdir. Hatta bazıları daha da ileri giderek, değil bir kelime değişikliğine, aynı kelimenin cümle içerisinde yer değiştirmesine bile rıza göstermemişlerdir (25). Abdullah b. Mes'ud hadis rivayet ederken bunların lafızlarını değiştirmek suretiyle hata yapmaktan endişe ettiği için bazan bir hadisi naklettikten sonra «Allah Rasülü ya böyle veya şöyle, ya buna yakın ya da buna benzer buyurdu» sözünü ilave ederdi» (26). Amr b. Meymun'un bu güzide sahâbi ile ilgili olarak «İbn Mes'ud ile tam bir yıl beraber oldum. Fakat bu zaman zarfında, (Rasulullah şöyle buyurdu) dediğini duymadım» şeklinde (27) söylediği sözler onun hadis rivayetindeki tutumunu yansıtmaları bakımından câlib-i dikkattir. Ebû'd-Derdâ (32/652) da aynı endişe sebebiyle bir hadis rivâyet ettikten sonra «Rasulullah böyle dedi veya buna benzer söyledi yahutta bu hadis şeklinde buyurdu» (28) derdi. Bazı sahâbiler de hadislerde bir ilâve ve eksiklik yapmak suretiyle hata yapmaktan endişe ettikleri için hiç hadis rivayet etmemişlerdir (29).

Arzedilen hususlar sebebiyle Hz. Peygamber'den (S.A.V.) doğrudan hadis rivâyetinde ihtiyatlı hareket eden sahâbilerin, duydukları her hadis nakledilerken «Rasulullah şöyle buyurdu» demekten çoğu kez sakındıklarını görüyoruz. Bu örnek insanlardan

(23) Bağdadî, a.g.e., 102.

(24) Zehebî, a.g.e., I/10; Râmahurmuzî, el-Muhaddisü'l-Fâsil, 518.

(25) Bu konuda tafsilat için Bkz. Bağdadî, Kifaye, 171 vd.; M. Accac el-Hatîb, es-Sünne, 126 vd.; Koçyiğit, Talât, Hadis Usûlü, 76 vd.

(26) Örnek için Bkz. İbn Mace, a.g.e., I/10-11.

(27) İbn Sa'd, a.g.e., III/156.

(28) İbn Abdi'l-Berr, a.g.e., I/79; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I/141.

(29) Örnek için Bkz., Bağdadî, a.g.e., 171-172.

bir kısmı, lâfız ve manada herhangi bir hata yapmaktan endişe ettikleri için Rasulullah'tan (S.A.V.) duydukları bazı hadisleri ona izâfe etmeksizin sanki kendi sözleriymiş gibi başkalarına nakletmişlerdir. Diğer bir ifade ile kendi aralarında meseleleri müzakere ederlerken veya bir hususta herhangi bir fetva verirken faydalandıkları deliller çoğu kez Allah Rasulü'nün hadisleri olmasına rağmen, onlar bazan bunların hadis olduğunu belirtmeksizin; bir nevi kendi sözleriymiş gibi hareket etmişlerdir. Bu hususu İbn Kayyim (751/1350) şöyle açıklıyor : «Sahâbilerin hal ve yaşayışlarını bilmeyenler, herhangi bir vak'a hakkında sahâbiler bir şey bilselerdi, onu rivayet ederlerdi derler. Halbuki sahâbiler, Hz. Peygamber'den bir şey rivâyet ederlerken fazla veya eksik yaparız diye korkarlardı. Rasulullah'tan (S.A.V.) işittikleri şeyleri kendi aralarında defalarca konuştukları halde, onu Hz. Peygamber'den işittiklerini açıklamazlar ve (Peygamber şöyle buyurdu) demezlerdi» (30).

Bahis mevzu edilen nedenlerden dolayı sahâbilerin sözleri ve fiilleri içinde hadis olma ihtimali bulunan kaviller veya davranışlar bulunabileceğini hesaba katan muhaddisler, öyle zannediyoruz ki, hadis terimini istilâhî manada, Rasulullah'ın (S.A.V.) söz, fiil veya davranışları karşılığında kullanmalarına rağmen, sahâbe kavillerine de hadis demişlerdir (31). Her halde yine aynı sebeble olacak ki, bu örnek neslin söz ve fiillerini muhtevî haberler, sanki Allah Rasulü'nün hadisleriymiş gibi sahîh hadis kitaplarına muhaddislerce alınmışlardır. Hadisciler, sahâbî sözlerini Hz. Peygamber'in (S.A.V.) hadislerinden ayırt etmek için, Rasulullah'dan menkul haberlere «merfu hadis», sahâbîlerden nakledilenlere ise, «mevkûf hadis» demişlerdir.

2. Hükmen merfu hadis kavramı :

Sahâbî sözlerine hadis lafzının izâfesini izah ederken savunduğumuz görüşleri desteklediği için, bu başlık altında hükmen merfu hadis kavramı ile bu kavram hakkında kullanılan terimlerin hangi anlama geldiklerini kısaca izah etmek istiyoruz.

Sahâbe-i kirâmın hayatları incelendiğinde, bunlardan bazılarının kendi içtihadları ile bilemeyecekleri hususlarda zaman zaman

(30) İbn Kayyim, İ'lamü'l-Muvakkîn, IV/129; Bu konuda ayrıca Bkz., Ebû Zehra İslâm Hukuku Metodolojisi, 209-210.

(31) Sahâbî sözlerine hadis denilmesinin doğru olup olmadığını ileride ele alacağız.

görüş beyan ettikleri görülür. Bu durumda sahâbiler, ya bu karakterdeki haberleri Hz. Peygamberden (S.A.V.) almışlar veya bilgi sahalarının dışına çıkarak çeşitli dinî konularda yalan beyanda bulunmuşlardır. Ehl-i sünnet âlimlerince istisnasız hepsi adl kabul edilen sahâbilerin, İslâmî konularda yalan söylemeleri mümkün değildir. Bu noktadan hareket eden İslâm âlimleri, sahâbilerin kendi içtihatları ile kavramları mümkün olmayan hususlardaki görüşlerini vahye muhatap olan Hz. Peygamber'den (S.A.V.) almış olduklarını, fakat hata yapmak suretiyle günaha girmekten endişe ettikleri için, bu türlü sözleri ona izâfe etmeksizin naklettiklerini söylemişlerdir (32). Muhaddisler, arzedilen hususiyeti taşıyan haberlere mezkur sebeble sahâbî sözleri diyemedikleri gibi, merfu hadis de diyememişlerdir. Bu bakımdan hadisçiler, lafız ve şekil itibarıyla zâhiren sahâbî sözü özelliğini taşımakla birlikte, ancak vahye muhatap olan Hz. Peygamber'den duyup öğrenmeleri ile bilebilecekleri alanlardaki sahâbî sözleri için HÜKMEN MERFÛ HADİS tabirini kullanmışlardır.

Sahâbiler, Rasulullah'tan (S.A.V.) duydukları hadislerin lafız ve manalarında hata yaparak günaha girmekten korktukları için, bunları rivâyet ederken çoğu kez (kâle Rasulullah - Hz. Peygamber şöyle buyurdu) demekten çekinmişlerdir. Onlar bu tabir yerine, (minessünnti kezâ - şu şey sünnettendir) vs. gibi terkipleri kullanmışlardır (33). Muhaddisler, genellikle bu türlü terkiplerle nakledilen haberlere de HÜKMEN MERFÛ HADİS demişlerdir.

a) **Kendi içtihatları ile bilmeleri mümkün olmadığı için, HÜKMEN MERFÛ kabul edilen sahâbî sözlerinin alanı :-**

aa) Sahâbilerin, Ehl-i Kitaptan almadıkları, bizzat kendi içtihatları ile kavrayamayacakları, bir lügatın beyanına veya garib bir kelimenin açıklanmasına talluk etmeyen sözleri : Bu türlü hadisler, yaratılışın mebdai gibi geçmişe ait sözler veya fiten, melâhim, kıyâmetin alâmetleri gibi geleceğe ait haberler yahutta bir işin yapılması ile elde edilecek sevab ve bir suçun irtikabından dolayı verilecek cezanın mahiyeti gibi hususlara dair sözleridir (34).

(32) İbn Hacer, a.g.e., 72, 74; Zeydan, Abdülkerim, Fıkıh Usûlü, 341; Hallaf, Abdulvahhab, İslâm Hukuk Felsefesi, 247.

(33) İbn Hacer, a.g.e., 74.

(33) İbn Hacer, a.g.e., 74.

(34) İbn Hacer, a.g.e., 72-73; Süyutî, a.g.e., I/190-191.

bb) Sahâbîlerin kendi içtihatları ile kavramları mümkün olmayan hususlardaki davranışları : Güneş tutulduğunda Hz. Ali'nin her rekatta ikiden fazla rûku' ile kıldığı küsuf namazı bu tür hükmen merfu hadise en güzel örnektir (35).

cc) Âyetlerin nüzûl sebepleri ile alâkalı sahâbî sözleri : İslâm âlimlerinden bir kısmı hiçbir ayırımı tabi tutmaksızın sahabelerin âyetler hakkında yaptıkları bütün tefsirleri hükmen merfû kabul etmişlerdir. Bu görüşü savunanların başında İbn Teymiyye (728/1328) gelmektedir (36). Âyetlerin nüzûl sebepleri ile alâkalı sahâbî tefsirlerinin hükmen merfû olduğu hususunda ise, bütün muhad-disler ittifak etmişlerdir (37). Nüzûl sebepleri dışındaki sahâbî tefsirlerini, İbn Salah, (643/1245), İbn Hacer (852/1449) ve Suyutî (911/1505) mevkûf haberler olarak değerlendirmişlerdir (38). Hâkim ise, ilk önceleri sahâbîlerin âyetler hakkındaki bütün tefsirlerini merfû hadis kabul ettiği halde, bilahare bu fikrinden vazgeçmiş ve sebab-i nüzûl gibi re'yin müdahale imkanı olmadığı alanlardaki sahâbî haberlerini merfû, diğer sahâbî tefsirlerini ise, mevkûf kabul etmiştir (39).

b) Bazı haberlerin hükmen merfû olduğuna delâlet eden tabirler ve bunların izâhları :

ba) «Künnâ nakûlü kezâ - bir zamanında şu şekilde söyledik.», «Künnâ nef'alü kezâ - biz zamanında şöyle yapardık» : Mezkur tabirler ile rivâyet edilen haberler, şayet Rasulullah (S.A.V.) zamanına izâfe edilmişlerse, bu tür sözlerin hükmen merfu olduğunda bütün hadis usûlü âlimleri ittifak etmişlerdir (40). Bunlara göre, bahis mevzu edilen terkiplerle Rasulullah devrine nisbet edilerek nakledilen haberler, takrirî hadis mahiyetini taşırlar. Bu hususu İbn Hacer şöyle açıklıyor : «Hz. Peygamberin takrirlerinin»

(35) İbn Hacer, a.g.e., 73.

(36) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yıldırım, Suat, Peygamberimizin Kur'anı Tefsiri, 72 - 76.

(37) Hâkim, Marifetü Ulûmi'l-Hadis, 20; İbn Salah, a.g.e., 45 - 46; Nevevî, Takrib, 9; Suyutî, a.g.e., I/193.

(38) Hakim, a.g.e., 20; İbn Salah, a.g.e., 46; Nevevî, a.g.e., 9; Suyutî, a.g.e., I/193.

(39) Hakim, a.g.e., 20; Suyutî, İtkân, II/179; Tedrib, II/193; Geniş bilgi için Bkz. Yıldırım, Suat, a.g.e., 72 - 73.

(40) Bağdadî, a.g.e., 422-423; İbn Salah, a.g.e., 43; Gazzâlî, Mustasfâ, I/132; İbn Kesir, Bâ'isu'l-Hasis, 38; Nevevî, a.g.e., 8; İbn Hacer, a.g.e., 75; Sehavî, Fethu'l-Muğis, I/118 vd.

den hükmen merfû'un misali, sahâbî'nin, Hz. Peygamber zamanında yaptıkları işleri haber vermesidir. Bunlar hakkında da merfû hükmü verilir; çünkü sahabenin dinleriyle ilgili bir çok meselelerde Hz. Peygambere sual sormalarını gerektiren sebeplerin çokluğu dolayısıyla, Hz. Peygamberin sahabenin fiillerine muttali olması kadar tabii bir şey yoktur. Aynı zamanda bu devir vahyin gelmekte olduğu bir devirdir. Bu bakımdan sahabe her neyi yapmış ve yapmakta devam etmişlerse, o yapılan şey, yapılması yasaklanmayan şeylerdendir.» Nitekim Câbir b. Abdullah ve Sa'id'in, «azl» in caiz olduğu hükmünü istidlal etmeleri, bunun en güzel örneğini teşkil eder. Bu işi (yani azlı) yapıp duruyorlardı ve Kur'ânın nüzûlü de henüz sona ermiş değildi. Eğer «azl» yasaklanan fiillerden olsaydı her halde Kur'ân-ı Kerim bunu yasaklardı» (41).

Gerek İbn Hacer'in gerekse, diğer muhaddislerin görüşleri arz edildiği şekilde olmasına karşılık, Ebû Bekr İsmâîlî (371/981) ile Ebû Bekr Berkânî (425/1034) bu çeşit tabirler ile rivâyet edilen haberlerin mevkûf olduğunu söylemişlerse de, görüşleri tasvip edilmiştir (42). Nevevî, Müslim şerhinde mezkûr görüşleri zikrettikten sonra, bu hususta Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (476/1083) de benimsediği üçüncü bir görüşün daha bulunduğunu ifade ediyor. Bu görüşe göre, bahis mevzu sigalarla rivâyet edilen haberler, eğer gizli kalması güç olan hususlardan ise, haber merfû, değilse mevkûfdur. Hele anlatılan kıssanın muhtevasından buna Rasulullah'ın muttali olduğu anlaşılıyorsa böyle bir haber kesinlikle merfûdur (43)-

Eğer arz edilen sigalarla rivâyet edilen haberler, Rasulullah'a nisbet edilmezlerse, bu türlü sözler, Bağdadî, İbn Salah, Nevevî ve Suyuti tarafından mevkûf kabul edilmelerine karşılık (44), Hâkim Râzî ve Âmidî'ce merfû addedilmişlerdir (45).

bb) (Künnâ lâ nerâ be'sen fi hayâti rasulillahi ev hüve finâ ev hüve beyne azhurinâ - Rasulullah hayatta iken, yahut içimizde

- (41) İbn Hacer, a.g.e., 73. İbn Hacer'in misal olarak verdiği «azl» ile ilgili hadis için ayrıca Bkz., Buharî, a.g.e., VI/153 - 154; Müslim, a.g.e., II/1065; Tirmizî, Sünen, III/443; İbn Mace, a.g.e., I/620 İbn Hanbel, Müsned, III/309.
- (42) İbn Salah, a.g.e., 43; Nevevî, el-Minhac fi şerhî müslim, I/44; İbn Kesir a.g.e., 38; Sehavî, a.g.e., I/119; Suyût, Tedrib, I/186.
- (43) Örnek için bkz., Tirmizî, a.g.e., V/629 - 630; Ebû Davûd, a.g.e., V/24 - 26.
- (44) Bağdadî, a.g.e., 423 - 424; İbn Salah, a.g.e., 43; Suyûtî, Tedrib, I/185; Nevevî, Takrib, 8.
- (45) Nevevî, el-Minhac fi şerhî müslim, I/44; Suyûtî, a.g.e., I/185.

iken yahutta aramızda iken şunu bunu yapmakta bir beis görmez-
dik.) : Bu şekilde ve bunlara benzer sigalarla rivayet edilen ha-
berler de Usûl âlimlerince takrirî sünnete dahil edildiklerinden
hükmen merfû kavramı içerisine alınmışlardır (46).

bc) (Ümirnâ bikezâ - şu şeyle emrolunduk), (nühiynâ an
kezâ - şu şeyden nehyolunduk) : Sahâbiler tarafından gerek Hz.
Peygamber hayatta iken, gerekse vefatından sonra bu sigalarla ri-
vâyet edilen haberler cumhura göre merfû hadis kabul edilmişler-
dir (47). Muhadislere göre, mezkur tabirlerle ifade edilen emir ve-
ya nehiy, mutlak zikrolunduğu zaman, zahiri, o emir veya nehyin
sahibi olan bir kimseye delâlet eder ki, bu kimse de Hz. Peygam-
ber'den (S.A.V.) başkası değildir (48). Başta Ebû Bekr İsmailî ol-
mak üzere azınlıkta bulunan bir gurup âlim, cumhurun görüşüne
karşı çıkmışlar ve mezkur tabirler ile nakledilen haberlerin sahâbî
sözleri (mevkûf hadis) olduğunu söylemişlerdir (49). Bunlara gö-
re bu sigalarla kastedilen emir ve nehiy, Rasulullah'ın hadisleri
olabileceği gibi, Kitap, İcma, bazı halifelerin emir ve nehiyleri ya-
hut içtihat ve istinbatta olabilir (50). İbn Hacer, azınlıkta olan
âlimlerin bu görüşlerini zikrettikten sonra : «Asıl olan ilkidir, di-
ğerleri ise ihtimallerdir ve asla nisbetle ikinci planda kalır. Bu, tıp-
kı bir reisin emri altında bulunan bir şahsın (emrolundum) dediği
zaman, ona emredenin reisinden başka birinin olmayışı gibidir»
(51) diyerek azınlığın görüşünü reddetmiştir. Suyutî de azınlığın
görüşünü şu cümlelerle tenkide tabi tutuyor : «Bu ifadelerle Kitap
kastedilmemiştir. Çünkü Kur'ân'ın emri herkesce marufdur. İcma
da olamaz, çünkü her sahâbî icmanın tabî üyesi olduğundan, şayet
bir sahâbî bu sigalarla haber nakledecek olursa, kendisine emir
vermiş veya bir şeyden kendisini sakındırmış olur ki, bu insan için
muhaldir. Şu halde, mezkur sigalar ile nakledilen haberler, olsa
olsa sahâbî sözleri (mevkûf hadis) durumundadırlar» (52).

bd) Tabiînden birinin sahabeden hadis rivayet ederken (yer-
fu'l-hadis - hadisi refeder), (yenvihi - hadisi izâfe eder), (Yebluğu

(46) İbn Salah, a.g.e., 43-44; İbn Kesir, a.g.e., 39; Sehavî, a.g.e., I/118 vd.

(47) İbn Salah, a.g.e., 45; İbn Kesir, a.g.e., 39; İbn Hacer, a.g.e., 75; Suyutî,
Tedrib, I/188; Bu konuda ayrıca geniş bilgi için Bkz., Sehavî, I/112 vd.

(48) İbn Hacer, a.g.e., 75

(49) İbn Salah, a.g.e., 45; Nevevî, Takrib, 8; İbn Kesir, a.g.e., 39; İbn Hacer
a.g.e., 75; Suyutî, Tedrib, I/188; Sehavî, a.g.e., I/114.

(50) İbn Hacer, a.g.e., 75; Suyutî, Tedrib, I/188.

(51) İbn Hacer, a.g.e., 75.

(52) Suyutî, Tedrib, I/188.

bihi - hadisi iblağ eder), (yervîhi - hadisi rivayet eder) veya (rivâ-yeten - rivayet ederek) sigalarından birisini kullanarak naklettiği haberler, hükmen merfû hadis kabul edilmişlerdir» (53).

be) (Mine's-sünneti kezâ - Filan şey sünnetendir) : Sünnet tabiri, gerek Rasulullah hayatta iken, gerekse onun vefatından sonra herhangi bir kayda tâbi tutulmaksızın kullanıldığında Hz. Peygamber'in sünneti anlaşıldığı için cumhur tarafından sahabilerden birisinin mezkur sigâ ile naklettiği haber, hükmen merfû kabul edilmiştir (54). Hatta İbn Abdi'l-Berr, bu hususta ittifak olduğunu söylemiştir. Ona göre, Sünnetü'l-Ömereyn ibaresinde olduğu gibi sünnet lafzını Rasulullah'ın dışında birine izâfe etmedikçe mezkur sigâ ile rivayet edilen haber hükmen merfû sayılır (55). İbn Abdi'l-Berr her ne kadar bu sigâ ile nakledilen haberlerin hükmen merfû olduğunda ittifak olduğunu söylüyorsa da, İbn Hacer ve Suyûtî, eş-Şâf'iden bu hususta iki görüş nakledildiğini, şâfillerden Ebû Bekr es-Sayrafî, hanefilerden Ebû Bekr er-Râzî ile İbn Hazm'ın bahis mevzu edilen tabirle nakledilen haberlerin hükmen merfû olmadığı görüşünü benimsediklerini söylüyerek bu hususta ittifak olmadığını ifade etmişlerdir (56). Burada hemen şunu bir defâ daha belirtmek gerekir ki, İslâmî ilimlerle alakalı bütün kaynaklarda, sünnetü Ebî Bekr, sünnetü Ömer terkiplerinde olduğu gibi, «sünnet» lafzı Hz. Peygamber'in dışında başkalarına nisbet edilmedikçe, bu tabirle Rasulullah'ın (S.A.V.) takip ve tatbik ettiği yolun kastedildiği âlimlerce kabul edilen hakim görüştür (57). Buhârî de mevcut olan şu haber de bu görüşü destekler mahiyettedir; Bir defasında Sâlim b. Abdillâh, el-Hacac'a : «Eğer sünnete göre hareket etmek istiyorsan araftta öğle ile ikinci namazlarını cemederek kıl» dediğinde, orada bulunan İbn Şihâb Sâlim'e : «Rasulullah bunu böyle mi yapardı» diye sormuş, Sâlim de bunun üzerine : «Onlar Hz. Peygamber'in sünnetinin dışında başka bir şeye mi uyarlar» (58) demiştir.

(53) İbn Salah, a.g.e., 46; Nevevî, el-Minhac fi şerhi müslim, I/44; İbn Hacer, a.g.e., 73; Suyûtî, Tedrib, I/191-192. Bu sigalarla kullanılan haberlere örnek için ayrıca bkz., Buhârî, a.g.e., III/233; Müslim, a.g.e., III/1451, IV/2233; İbn Hanbel, a.g.e., II/300, 319, 398, 475, 530.

(54) İbn Salah, a.g.e., 45; İbn Kesir, a.g.e., 39; İbn Hacer, a.g.e., 73-74; Suyûtî, Tedrib, I/188; Kâsımî, Kavâidü't-Taahis, 144-145.

(55) İbn Hacer, a.g.e., 74.

(56) İbn Hacer, a.g.e., 74; Suyûtî, Tedrib, I/188-189.

(57) İbn Hacer, a.g.e., 74.

(58) Buhârî, a.g.e., III/174-175.

Buraya kadar yapılan izâhattan da anlaşılacağı üzere muhad-disler, (minee's-sünneti kezâ - filan şey sünnettendir) tabiri ile sa-habîlerin rivayet ettikleri haberleri genellikle hükmen mrfû ad-detmişlerdir. İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi (59), sahâbîler riva-yet anında hata yaparak günaha girme endişesinden dolayı mezkur tabir ve daha önceki maddelerde kısa kısa izah ettiğimiz sigalarla haber rivayetini, (kâle Rasulullah - Rasulullah buyurdu) demeye tercih etmişlerdir.

B) MEVKÛF HADİSLERİN DEĞERİ :

1. Hadisçilere göre :

İstılâhî manada hadis denilince, Rasulullah'ın söz, fiil ve tak-rirlerinin kastedildiği hepimizin malûmudur. Diğer bir ifade ile Hadis Usûlü literatüründe hatta bütün İslâmî ilimlerde hadis laf-zı, sadece Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri hakkında kullanıl-mıştır. Hadis Usûlü kaynaklarının hiçbirinde ıstılâhî manada ha-disin tanımı içinde sahâbîlerin söz, fiil ve takrirlerini bulmak müm-kün olmamakla birlikte, maalesef yanlış olmasına rağmen yine bütün bu eserlerde sahâbî kavillerinin karşılığında Mevkûf Hadis teriminin kullanıldığını görürüz.

Biz yukarıda hangi sebeplerle sahâbî kavillerine mevkûf ha-dis denildiğini açıklamaya çalıştık. Yerinde zikrettiğimiz sebeblere rağmen, bu güzide insanların sözlerine hadis lafzının izâfe edilemeyeceği kanaatindeyiz. Daha açık bir ifade ile söylemek ge-rekirse, vahye muhatap olan Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrir-lerinin karşılığında kullanılan bir ilmî ıstılahın, ne kadar haklı se-bebe istinat ederse etsin başkalarının sözleri için kullanılması doğ-ru olmaz. Çünkü, her zaman bütün hareketleri vahyin kontrolün-de olan Rasulullah'ın (S.A.V.) yapacağı her hata tashih edilme im-kânına sahip olmasına karşılık, mertebeleri ne kadar yüce olursa olsun sahâbîler için böyle bir şey söz konusu değildir. Allah İslâmı insanlara tebliğ için, Hz. Muhammed'i (S.A.V.) peygamber olarak seçerek göndermiş, bu şanlı Peygamber beşeriyeti hak yola davet ederken söylediği sözlere bizzat kendisi hadis lafzını kullanmış-tır (60). Hz. Peygamber'in vefatından sonra ümmetinin tamamı, onun söz, fiil ve takrirlerine karşılık olarak bu lafzı (Hadis) tarih

(59) İbn Hacer, a.g.e., 74.

(60) Hz. Peygamber'in kendi sözü için «Hadis» lafzını kullandığına örnek için Bkz., Buhârî, a.g.e., I/33.

boyunca kullanagelmıştır. Hz. Peygamber, başta dört büyük Halife olmak üzere, çağında yaşayan bütün müslümanlarla arkadaş olmuşsa da, hiçbir vakit risâlet görevini onlarla ortaklaşa kullanmamıştır. Durum böyle olunca, peygamberlik görevini yüklenen şahsın sözleri (hadisleri) ile arkadaşlarının kavillerinin değer açısından farklı olması kadar tabii bir şey olamaz. Değerleri farklı olan sözler için aynı terimin kullanılması ise, ilmi açıdan olduğu kadar mantıkî bakımdan da doğru değildir.

Sahâbî sözlerine hadis lafzının izafe edilerek kullanılmasının en büyük sakıncası, bu kavilleri sıhhat bakımından değerlendiren kendisini göstermektedir. Bilindiği üzere, hadisçiler sıhhat açısından hadisleri ele alırken takip ettikleri usullerden birisi de, bunların Rasulullah'a (S.A.V.) kadar sağlam (muttasıl) bir senedle ulaşıp ulaşmadığı esasdır. Sahâbî kavillerini bu kırıtere vuran Kâsımî, mezkur sözler Hz. Peygamber'e kadar ulaşmadığı için zayıf hadis addetmiştir (61). Çünkü bu anlayışa göre ilk kaynağa (Hz. Peygamber'e) ulaşamıyan mevkûf hadislerin senedinde inkita' vardır, senedinde kopukluk olan hadisin zayıf hadis olduğu ise, hepimizin malumudur. Biz sahâbî sözlerinin böyle bir değerlendirilmeye tabi tutulmasını ilmi açıdan olduğu kadar mantık kural-ları bakımından da sakât buluyoruz. Şöyle ki; sahabî kavillerini söyleyen açısından ele aldığımızda bunların sahiplerinin sahabe olduğunu ifade etmemiz, sıhhat noktasından ele alırken ise, bir nevi Rasululah'ın hadisleriymiş gibi değerlendirmeye tabi tutmamız, mantık ölçüleri içinde kabul edilecek hususlardan değildir. Şu halde bu sözler inkita' ittisal bakımından ele alınırken bunların sahâbî sözleri olduğu asla unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle sahâbî kavilleri değerlendirilirken bunlar hakkında tatbik edilecek kurallar hadislerinkinden farklı olmalıdır. Sahâbî kavillerini sahâbîler tarafından söylenmiş sözler olarak ele alırsak, merfû hadislerin değerlendirilmesinde olduğu gibi, duruma göre bunlar hakkında da, sahih, hasen veya zayıf tabirlerini kullanabiliriz.

2. Fıkıhçılara göre :

İslâm Hukukçuların tamamı, Allah Rasûlünü gözleriyle gören sahâbîlerin kavillerini diğer müslümanların sözlerinden farklı mü-tâla etmişlerdir. Biz, bu örnek neslin kavilleri hakkındaki mezheblerin görüşlerinde tefarruata girmeden İslâm Hukukçularının fi-

(61) Kâsımî, a.g.e., 130.

kirlerini ana hatları ile vermekle iktifa edeceğiz. Sahâbî kavilleri hakkında Fıkıhçılar tarafından benimsenen görüşler şunlardır :

a) Hükmen merfû olarak tavsif edilen sahâbî sözleri ile amel hususunda bütün âlimler ittifak etmişlerdir (62).

b) Hakkında ittifak edilen sahabî sözlerinden şöhret bulanları âlimlerin büyük bir kısmı icma olarak nitelemişlerdir. Hakkında icma olan hususların huccet oluşunda ise, ittifak vardır. Bazı âlimler, bu tür sahâbî sözlerinin huccet olmakla birlikte, icma adedilmeyeceğini söylemişlerdir. Kelâmcılardan küçük bir topluluk ile bazı fıkıhçılar ise, bunların huccet de icma da sayılamıyacağını belirtmişlerdir (63).

c) Bir sahâbî kavlinin diğer sahabîleri bağlamıyacağına da bütün fıkıhçılar müttetikirler (64).

Mezheb İmamlarından Ebû Hanife (150/767) sahâbî kavilleri hakkındaki görüşlerini şu cümlelerle açıklıyor : «Eğer bir hükümü Alah'ın kitabında bulamazsam, Rasulullah'ın hadislerine başvururum. Onda da bulamazsam sahâbîlerin sözleriyle amel ederim (aralarında ihtilaf varsa) sahâbîlerden dilediğim kimsenin re'yini alırım, dilediğimin sözünü bırakırım...» (65) Görüldüğü üzere Ebû Hanife, sahâbîlerden bir görüş biliyorsa onu almakta, şayet sahâbîler aralarında ihtilaf etmişlerse, bunlardan birisinin re'yini seçmekte kendisini serbest addetmektedir. Ancak bu büyük İmam, hepsinin görüşünün dışına çıkmayı ise, tecviz etmemiştir (66).

İmam-ı Şafii de Kitap ve Sünnetten sonra, sahabîlerin ittifak ettikleri görüşleri aldıklarını, bunların ihtilaf ettikleri durumlar da ise, yine sahabî sözlerinden Kitap ve Sünnete uygun olanını tercih ettiklerini, bundan da sonuç alamazlarsa Hulefâ-i Raşidin'in tatbikatlarına başvurduklarını ifade etmiştir (67).

(62) Zeydan, Abdülkerim, Fıkıh Usûlü, 341.

(63) Abdülaziz Buhârî, Keşfü'l-Esrar, III/937; Zeydan, Abdülkerim, a.g.e., 342; Hallâf, Abdülvahhâb, 248; Arzedilen farklı görüşler için Bkz., İbn Kayyam, İ'lâmü'l-Muvakkîn, IV/104.

(64) Abdülaziz Buhârî, a.g.e., III/937; Hallaf, Abdülvahhab, 248.

(65) Zehbî, Menâkıb, 20-21; Ebû Zehra, İslâm Hukuku Metodolojisi, 210-211.

(66) Hallaf, Abdülvahhab, a.g.e., 248.

(67) Şâfii, Risâle, 597-598; el-Ümm, VII/246; Ayrıca bu konuda Bkz., Ebû Zehra, a.g.e., 211.

Ebû Hanife ile İmam-ı Şafii'nin görüşleri esas itibariyle arz edildiği şekilde olmasına rağmen, bunların mezheplerine tabi olan fukahadan bazılarının sahâbî fetvaları hakkındaki görüşleri farklı olmuştur (68).

Muvatta adlı eserine 600 mûsned hadise karşılık, 613 sahâbî sözü alması İmam Mâlik'in (179/795) sahâbî fetvalarına ne ölçüde değer verdiğini bize gösterir. İbn Hanbel de (241/855) sahâbî sözü ile amel etmiştir (69).

Gerek dört mezheb imamı, gerekse müntesiblerince hakim olan görüş arz edildiği şekilde olmakla birlikte, bazı fakihler sahâbî kavlini huccet kabul etmemişlerdir. Bu görüşte olanlara göre, sahâbîler her ne kadar Hz. Peygamber'i görme şerefine nail olmuşlarsa da, vahye muhatap olmadıkları için her zaman hata yapma ihtimalleri vardır. Nitekim bizzat sahâbîlerden bazıları da kendilerinin hata yapabileceklerini kabul etmişlerdir. Meselâ Abdullah b. Mes'ûd, bir defasında fetva verdikten sonra : «Şayet bunda isabet varsa benden, değilse şeytandandır» (70) demiştir.

Sahâbî kavillerini huccet kabul etmeyenlerin başında Şevkânî (1250/1834) gelmektedir. Ona göre bütün müslümanlar kitap ve sünnete uymakla emrolunmuşlardır. Bu hususta sahâbîler ile diğer müslümanlar arasında hiçbir fark yoktur. Kim ki, bu iki kaynağın dışında olan ve bunlara uymayan herhangi bir şeyi huccet kabul ederse, köksüz bir söz söylediği gibi, İslâm şeriatına da Allah'ın emrine muhalif olan bir şeyi sokmuş olur (71).

Ebû Zehra, başta Şevkânî olmak üzere sahâbî kavlini huccet kabul etmeyen kişilere şu umumî cevabı veriyor : «Şüphesiz bunlar, sahâbîlerin görüşlerini reddetme hususunda aşırı sözlerdir. Burada belirtmek mecburiyetindeyiz ki; büyük imamlar da, sahâbîlerin sözlerine uyarken, Hz. Muhammed'den başkasını peygamber tanımamış, Kitap ve Sünnet'in dışındaki şeyleri huccet saymamışlardır. Onlar da, sahâbîlerin sözlerini alırken, Peygamber'in (S.A.V.) bir olduğuna, Sünnetin bir olduğuna, Kitap'ın bir olduğuna sınıksız bağlı idiler. Fakat görüyorlardı ki, Allah'ın Kitabını hıfzeden,

(68) Bu iki mezheb müntesiplerinin bilhassa sahâbî kavli ile kıyas hakkındaki mukayeseleri için Bkz., Serahsî, Usûlü's-Serahsî, II/105 vd; İbn Kayyım, a.g.e., IV/102 vd.

(69) Ebû Zehra, a.g.e., 211.

(70) Serahsî, a.g.e., II/107.

(71) Şevkânî, İrşâdü'l-Fuhûl, 214; Ayrıca bu konuda Bkz., Ebû Zehra, a.g.e., 212-213.

Peygamberin sünnetini nakleden sahabîlerdir. O'nun şeriatini en iyi bilen ve hidayetine en yakın olan onlardır. Onların sözleri (veya görüşleri), Peygamber'den (S.A.V.) aldıkları ilhamların eseridir. Kendilerince uydurulmuş değildir. Sırf İslâmın kaynaklarından sızıp gelen ışıklardır. Onlar, İslâm pınarının çıkışını ve akışını en iyi bilen kimselerdir. O halde sahabîlere uyanlar, (güzlerce onlara uyanlar...) (72) ayetinin beyan ettiği zümreye dahil olan kimselerdir» (73).

S O N U Ç :

Sahâbîler, ceste ceste inen Kur'ân âyetleri ile Rasulullah'ın fem-i saadetlerinden çıkan mübarek sözleri anında öğrenme şerefine nail olan bahtiyar müslümanlardır. Bunlar, Hz. Peygamber'in vefatından sonra diğer görevlerinin yanında Kitap ve Sünnet'in muhafazasını da yüklenmişlerdir. Sahâbîler, bazı hadisleri yazı ile büyük bir kısmını da rivâyet yolu ile daha sonraki nesle aktarmak suretiyle bu yüce görevi ifaya çalışmışlardır. Ancak sahâbî sözlerine neden hadis lafzının izâfe edildiği noktasını açıklarken söylediğimiz sebeplerden dolayı, onlar çoğu zaman Rasulullah'tan (S.A.V.) duydukları hadisleri bir nevi kendi sözleriymiş gibi nakletmişlerdir. Gerek arz edilen bu sebepten, gerekse bunların Allah Rasûlü'ne bizzat arkadaşlık etmelerinden dolayı, sahâbî kavillerine başta mezheb imamı olmak üzere bütün İslâm âlimleri ayrı bir önem vermişlerdir. Bundan dolayı olacak ki, sahâbî sözleri temel hadis kitaplarına girmiş ve Fıkıh Usûlü kitaplarında da şerî deliller arasında sayılmışlardır.

Sahabîlerin kavilleri bu derece önemli ve kıymetli olmasına rağmen, biz bu örnek insanların fetvalarının Rasulullah'ın (S.A.V.) sözleri ile özdeşleştirilerek hadis denilmesine taraftar değiliz. Hadis lafzı sadece vahye muhatap olan Hz. Peygamberin, söz, fiil ve takrirlerinin karşılığında alınmalı, sahâbî sözleri için ise, ya Horasan âlimlerinin benimsediği «eser» tabiri kullanılmalı yahutta fıkıhçıların benimsediği sahâbî sözleri, sahâbî içtihatları, sahâbî fetvaları vs. terimlerinden birisi tercih edilmelidir. Aksi takdirde sahâbî sözlerine Kasımî gibi zayıf hadis demek zorunda kalırız ki, bizce bu doğru bir değerlendirme değildir. Kanaatımızca sahâbî kavilleri, sahâbîler tarafından söylenen sözler olarak mütala edilip, buna göre Hadis Usûlü ve Fıkıh Usûlü kurallarına göre değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.

(72) Tevbe, 100.

(73) Ebû Zehra, a.g.e., 213.

BİBLİYOGRAFYA

- 'Abdülaziz el-Buhârî (730/1329),
— Keşfü'l-esrar, İstanbul, 1307/1889.
el-Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/869),
— Sahihu'l-Buhârî (I - VIII), İstanbul, 1399/1979.
ed Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Abdirrahman (255/868),
— Sünen (I - II), Beyrut, ts.
Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888)
— Sünen (I - V), Hıms, 1388/1969.
Ebû Zehra, Prof Muhammed,
— İslâm Hukuku Metodolojisi, Mütercimi, Doç. Dr. Abdülkadir Şener, An
kara, 1973.
el-Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, (505/1111),
— el-Mustasfâ min Ulûmi'l-Hadis (I - II), Mısır, 1322/1904.
Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (405/1014),
— Ma'rifetü ulûmi'l-hadis, Beyrut, ts.
Hallaf, Abdülvahhab,
— İslâm Hukuk Felsefesi, Mütercimi, Prof. Dr. Hüseyin Atay, Ankara 1973.
el-Hamevî, Şihâbüddin Ebû Abdillâh Yâkut b. Abdillâh (626/1229),
— Mu'cemü'l-Büldân (I - V), Beyrut, 1388/1968.
Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr (807/1404),
— Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid (I - X) Beyrut, 1387/1967.
İbn 'Abdi'l-Berr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdi'l-Berr en-Nemerî (463/1071),
— Câmi'u Beyânî'l-İlm ve fadlihi ve mâ yenbağî rivayetihî ve hamlihî,
Medine, ts.
İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali el Askalânî (852/1448),
— Nuhbetü'l-Fiker şerhi, Mütercimi, Prof. Dr. Talât Koçyiğit, Ankara, 1971.
İbn Hanbelî, Ahmed (241/855),
— el-Müsned (I - VI), Beyrut, 1389/1969.
İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye (751/1350),
— İ'lâmü'l-Muvakkîin 'an rabbi'l-âlemîn (I - IV), Mısır, ts.
İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1372),
— el-Bâ'isü'l-hasîs fi ihtisâri ulumî'l-hadis, Beyrut, ts.
İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (275/888),
— Sünen (I - II), Mısır, 1373/1954.
İbn Sa'd, Muhammed 230/844),
— et-Tabakâtü'l-Kübrâ (I - IX), Beyrut, 1388 - 1388/1960 - 1968.
İbn Salah, Osman b. Abdirrahman (643/1245),
— 'Ulûmu'l-Hadis, Haleb, (1386/1966)
Kasımî, Muhammed Cemalüddin,
— Kavâidu't-tahdis min fünûni mustalahi'l-hadis, Beyrut, 1399/1979.
Koçyiğit, Prof. Dr. Talât,
— Hadis İstilahları, Ankara, 1980.
— Hadis Usûlü, Ankara, ts. (ofset)
Muhammed 'Accac el-Hatîb,
— es-Sünnetü kable't-Tedvîn, Kahire, 1383/1963.
Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî (261/874),
— Sahihu Müslim (I - V), Mısır, (1374 - 1375/1955 - 1956)

- Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref (676/1277),
— el-Minhâc fî Şerhu Müslim (I - X), Mısır, 1325/1907.
— et-Takrib, Mısır, 1388/1968.
Okıç, Prof. Dr. M. Tayyib,
— Bazı hadis meseleleri üzerine tetkikler, Ankara 1959.
er-Râmahurmuzî, Hasan b. Abdurrahman (360/970),
— el-Muhaddisü'l-Fâsil beyne'r-râvî ve'l-Vâî Beyrut, 1391/1971.
es-Sehavî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman (902/1496),
— Fethu'l-Muğîs şerhu elfiyeti'l-hadis li'l-İrakî, Beyrut, 1403/1983.
es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl (490/1097),
— 'Usûlü's-Serahsî (I - II), Beyrut, 1393/1973.
eş-Şâfî, Muhammed b. İdris (204/819),
— er-Risâle, Kahire, 1388/1969.
— el-Ümm, Kahire, 1321 - 1325.
eş-Şevkânî, Muhammed b. Âli (1250/1834),
— İrşâdü'l-Fühûl, 1347.
Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892),
— Sünen, I - V, ts., ofset.
Yıldırım, Doç. Dr. Suat,
— Peygamberimizin Kur'ânı Tefsiri, İstanbul, 1983.
Zeydan, Prof. Dr. Abdülkerim,
— Fıkıh Usûlü, Mütercimi Doç. Dr. Ruhi Özcan, Ofset, 1982.